

ESCLETXA, amb ENCLETXA, CRETA (CRÉ-TUA), (ES)CRETILLA i ESQUETJA, constitueixen un grup de mots sentit avui com a variants més o menys localitzades, però en el qual s'han encreuat radicals diversos influenciant-se mútuament; els documentats en data antiga són només *creta*, que és germà del cast. *grieta* i *agrieta* i prové del ll. CREPITARE 'anar esclatant, rebentant-se, clivellant-se', aviat contret en CREPTARE (i *CRĒPTA substantiu); i d'altra banda *esquetja*, que sembla germà de l'it. *schéggia* 'estella', 'esquerdis de roca' (antigament també 'escull clivellat' o 'esquei') per a l'origen del qual es pensa en un gr. *σχίδιον* 'estelleta', però més aviat pot ser germànic: un mot gòtic *SKEGGIA, relacionat amb esc. ant. *skegg* 'barba, destràl', *skagi* 'promontori', ags. *scéacga* 'bardissa', 'cabell criçat', també frisó, neerlandès i baix-alemany per a objectes punxeguts. La *-l-* d'*enclaxar* i *esclatxa* sembla deguda a la influència d'altres mots, en particular el cat. *ASCLA* 'estella' i un verb *enclaxar* 'oprimir i agafar entre dues coses', variant d'*encastar*, *enclastar*, 'adherir', 'clavar fortament damunt d'algú', INCASTRARE. La forma *cretilla*, *escretilla*, deu representar una formació diminutiva *CREPTŪLA o *CREPTULARE treta pel ll. vg. tardà de l'esmentat CREPITARE, CREPTA. □ 1.ª doc.: *creta* fi S. XIV; *crétua* c. 1900; *esquetja*, sovint 1518; *esclatxa*, 1803.

Efectivament *creta* apareix ja en dos textos molt antics: «les riqueses veig que no poden dar compliment acabat --- La philosophia dix: --- ¿has enteses les rahons, complidament, de lur defalliment?--- Respòs Boeci: --- Un poc més vijares que les entena, axí com si per una *creta* o fenella ho guardava, mas precte que les me faces conèxer pus clarament», en el *Boeci* de Genebreda (Ag., p. 137), de fi S. XIV; i també en Fc. Alegre, uns cent anys més tard, «ubrís la terra en amples *cretetes*, per qui penetra lo lum del sol al infern» (*Transf.*, 13). Nom que s'ha conservat fins avui, sense canvi, en el del poble de *Crètes*, al costat de Calaceit, amb grans clivelles en aquell terra de rocam ressec.

La identitat amb el cast. *grieta* és evident, doncs, més que més essent *crieta* la forma medieval d'aquest, usat així en 4 textos des de 1300 fins a 1551, *grieta* solament des de 1564 (DCEC, GRIETA); i amb el port. *greta*, que té al costat seu el verb en la forma *gretar* 'esquerdar, clivellar', ja clàssic en aquella llengua (Camões); menys coneguts i corrents, existeixen així mateix it. *crettare* i *cretto*, gc. pirinenc *grèta* «fentes», prov. *creto* 'cicatriu', *cretà* 'cicatritzar', i àdhuc un fr. ant. *creter* 'fer una tallada' o 'esqueixar', que és rar, no és inoït.

Altrament d'ací deriva el mot comarcal modern *crétua*, introduït en literatura per Ruyra, ja en *Marines i Boscatges* (1902): «perseguint els crancs per les *crétues* de les roques», «vaig veure que la nuvolada de sol-xixent se caragolava, esbadellant-se a grans esquerdes --- aleshores entrà la llevantada ab totes les seves forses, acompanyada de boyres rossegadisses --- y l'horitzó tornà a cloure les seves *crétubes*» (pp. 155, 241); veg. també *ibid.*, 221, i els que hi afegeix *AlcM*

de *La Parada* i *Entre Flames*, junt amb un imitador blanenc de Ruyra, i un passatge posterior de Víctor Català «cercar-hi gratonells o cargols per les *crétues*» (1920).

Desmentim que el mot s'usi a Barc. o Costa de Ponent i fins en el Maresme (contra el que diu *AlcM*); àdhuc dubto que sigui de la costa empordanesa, si no és el B-Emp.: és un mot típicament de Blanes i Costa Brava.¹ La terminació *-ua* no està explicada del tot, però com que, de tota manera, hem provat que és un afegit tardà i local, no cal insistir més a trobar-ne una justificació ben definitiva.²

Un punt hi ha en què tothom ha estat d'acord: que aquest grup romànic és la prolongació del ll. CREPITARE, que com a freqüentatiu de CREPARE 'rebentar, clivellar', havia de tenir el sentit de 'anar rebentant-se, badar-se cada cop més': ideal com a ètimon del port. *gretar*, etc., i bon punt de partida per als substantius *grieta* i semblants, car en l'aspecte fonètic només exigia suposar que en aquest verb la síncope va sobrevenir en data un poc més primerenca que en altres mots semblants; jo també vaig adherir-m'hi, donant per bona aquesta acceptable condició. Ara afegiré que un factor morfològic pogué contribuir a anticipar-hi la consolidació d'aquesta síncope més vulgar, i és que l'aspecte del nou CREPTARE era tan semblant al de tants verbs freqüentatius, com *reptare*, *acceptare*, *confectare*, *inceptare*, que les resistències dels cercles lingüístics conservadors aviat es rendiren.

Moll (que ja n'havia tractat força en *AORBB* II, 1929, 12) resumeix útilment la qüestió històrico-etimològica en *AlcM*: «Segons Spitzer, *LexikK*, 79, derivat de *ascla* amb el sufix *-etxa*, però aquest sufix és baleàric, i té la *e* oberta, mentres que la *e* de *esclatxa* és tancada; a més, en baleàric no existeix *ascla*, i la forma corresponent a *esclatxa* és *enclatxa* --- *Esclatxa* i *enclatxa* són variants de *clatxa* --- i sembla que han de tenir el mateix origen que *cretilla* i *crèta*, derivats del ll. CREPITA 'fesa, trencada'; *cretilla* demana una forma ll. *CREPTULA, i *clatxa* sembla demanar una base *CREPTICA, però ---» (ací l'objecció infundada de la falsa è de *crétua*). «Spitzer ha tornat a tractar d'*esclatxa* (*AIRC* II, 35) --- però ---».

Aquí, objeccions evidents, i que ja vaig oposar jo el 1942 en una nota a aquest mateix treball de Spitzer: car realment és insostenible que *esclatxa* tingui un sufix i aquest sigui *-etxo* o *-eig* de caràcter geogràfic, ambiental i fonètic enterament incompatible. I acaba: «cal tenir presents també les variants *esquetja* i *clèta*. En l'estat actual dels estudis, totes les variants esmentades semblen formar una família de mots que ha sofert interferències encara no prou definides». Conclusió assenyada i que és tan inobjectable com vaga.

Si el *clèta* de Moll és sense valor (hapax de 1760 i altrament facilíssim de comprendre com a innovació esporàdica) — per tant dir que els importants *esclatxa* i *enclatxa* surtin de *clatxa* «per adopció dels prefixos *es-* i *en-*» és clavar el clau per la cabota — en canvi té gran raó de cridar l'atenció sobre la importància d'*esquetja*, forma antiga, de localització ampla i definida,